

Salvador Claramunt

(Univerza v Barceloni)

SREDOZEMSKA PODOBA MEDSEBOJNE NEZAUPLJIVOSTI IN POTREBNOSTI

Ko na globusu opazujemo sredozemski svet, prav dobro zapazimo njegovo resnično fizično razsežnost. Nikoli pa se nam ne posreči zamisliti njegove resnične zgodovinske razsežnosti prikritega etnografskega zapleta, zaradi katerega se je odvijala zelo bogata in kruta zgodovina, kajti mediterantski svet je in ostaja resničen ter samosvoj prostor zблиževanj in spopadov oziroma predel medsebojne nezaupljivosti in potrebnosti.

Veliki zgodovinar Fernand Braudel se v svojem glavnem delu sprašuje: Kaj je Sredozemlje? In odgovori hkrati tisoč stvari. To je morje raznolikosti in nesložnosti. Na obrežjih njegovega bazena so se ugnezdele precej živahne, dejavne, pogosto nasprotujoče si in nasilne razlike.

Sredozemlje je bilo in vselej bo pravi in resnični most, ki je skozi zgodovino povezoval vsaj dva, tri ali štiri različne svetove. Tako imenovana neolitska revolucija je počasi vzdolž obale in preko prostranih otokov od prazgodovine naprej porabila pet tisoč let, da je dopolnila svoj proces v tem prostoru. Antična doba je bila na njegovih vzhodnejših obrežjih priča rojevanju največjih civilizacij in prvih imperijev človeštva: egipčanska, hetitska, asirska, feničanska in hebrejska civilizacija s svojim verskim pomenom, nato grška civilizacija z vsemi svojimi filozofskimi in individualističnimi prispevki ter punsko-kartažanska civilizacija, dokler ni dosegla vrh v skupnosti, ki jo je združil Rim in v poimenovanju Mare Nostrum. Utrudljiva rimljanska skupnost, ki je bila stežka dosežena in predvsem zasnovana na gospodarskih motivih in moči, je preživljala obdobje nenehnih osvajalnih vojn, v katerih je prišlo v obdobju skoraj dvesto let do nasilnega iztrebljenja celotnih ljudstev. Kljub temu je Rimu uspelo dokončno zavladati nad vsem Sredozemljem in ustanoviti pravi in resnični skupni trg med različnimi narodi, ki so se tu nastanili. To delavno in drago skupnost so politično razcepili germanski vpadi na centralna in zahodna obrežja ter nato islamski vpadi na zahodna in južna obrežja.

Od druge polovice sedmega stoletja naprej je Sredozemlje nerazdružna stvarnost islamske civilizacije in ravno ta stvarnost je obstajala v pozitivnem kot negativnem sožitju krščanstva in islamizma v skupnem prostoru, prežetim z židovsko in grško – rimsko kulturo.

Tri velike monoteistične religije so se rodile v Sredozemlju in imele ugodna tla za svoj razvoj. Že od nekdanj je na njegovih obrežjih sobivalo ustvarjanje in odrekanje, miselnost spokojnosti in nemira, miru in vojne ter obojestranskega namernega prezrtja zavoljo oholosti vsakršne civilizacije in religioznih dejanj, ki jih je spremljala velika komunikativna in interaktivna živahnost, združena z zakoreninjeno kulturno tradicijo in živahno gospodarsko spodbudo.

To, kar je navadno označevalo Sredozemlje, je bil preplet pozitivnih vezi in preprirov. Bil je in je še danes skupek prebivalstva, ki je ustvaril odnose naravnega sosedstva in pogosto plodne, vendar slabo opravljene komunikativne tranzite.

Sredozemlje pripada skupini tako imenovanih morskih ožin, ki so osnovale

temelj zgodovine. V tem primeru je Sredozemlje, bolj kot morje, zaporedje tekočih ravnin, ki posredno občujejo z bolj ali manj velikimi morskimi ožinami. Na ta način lahko v vzhodnih in zahodnih bazenih Sredozemlja individualiziramo celo vrsto morskih ožin. Vsaka ima posebne značilnosti in posebne vrste pristanov, navade, posebne zgodovinske zakone in velika bogastva zgodovinske vrednosti.

Že od prvih plovb v neolitiku, je bila plovba bolj ali manj podobna sledenju obale oziroma vožnji vzdolž obale. Ladje so vozile tako blizu obale, da je pomorska plovba dejansko postala rečna. Ta način plovbe je zadovoljil njihove potrebe v okviru njihovih tehničnih znanj, ki so jim kasneje pomagala pri izumu navigacijskih kart in astrolabija. Plovba ob obali je omogočala večjo trgovinsko dejavnost in tako je lahko tovor prinesel največji dobiček, kar je pozitivna plat tega, omogočala pa je tudi najboljšo obrambo v soočanju z atmosferskimi pojavi in predvsem v soočanju z gusarji, ki naj bi predstavljali negativen element tveganja.

Sredozemlje v ožjem pomenu te besede je našlo svoje tržišče v Črnem morju nasproti velikih azijskih civilizacij kitajskega rodu. Grške polis so se zavedale svojih trgovinskih koristi in so začele kolonizirati svoje obale, ki jih je bil Bizanc zadržal s trgovinskim zakupom kot svobodno posest in jih delil s Perzijci in Sasanidi. Nato so varjaki, ki so prišli po ruskih rečnih poteh, in islamski svet v svoji turški enačici ter zahod, ki so ga v trinajstem stoletju predstavljali italijanski trgovci, nadzirali različne dele tega morja. Vse to je v srednjem veku predstavljalo nedvoumen spopad med Zahodom in Vzhodom.

Egejskemu morju s svojimi arhipelagi so podelili naslov najbolj gostoljubnega morja na svetu. Kljub temu je bil to kraj, kjer sta se besno spopadla Vzhod in Zahod. Prva mitska vojna, trojanska vojna, je bila za zahodnjake vsekakor svarilo, kako strateško pomemben je prostor, ki je bil še nedavno pribežališče piratov. V Atenskem morju je v klasični dobi islam preizkušal prve korake v navigacijski tehniki. Polagoma je prišel v roke Benečanov in Genovežanov, ki so premaknili Bizantince iz njihovih postojank, dokler niso Turki osvojili otoke, drugega za drugim: Evbeo leta 1479, do zavzetja Cipra leta 1572 in Candie na Kreti leta 1669.

Centralno Sredozemlje med Tunizijo in Sicilijo je bilo prizorišče prvega velikega spopada za popolno oblast na celotnem prostoru med Rimom in Kartagino. Nato je postalo vandalsko morje, ko je edinemu germanskemu ljudstvu v visokem srednjem veku uspelo ustanoviti nekakšno talasokracijo, ki je nadzirala poti žita in sužnjev med Afriko, italjskim polotokom, Sicilijo, Sardinijo in Baleari. Nato je morje postalo bizantinsko, od leta 1827 aglabidsko. Postopoma je postalo prostor premoči in trenja med Normani, Anžujci ali katalonskimi Aragoncei.

Jadransko morje, ki je resnično velik zaliv, je najbolj povezujoč od vseh, saj je predstavljal pot od severa do juga in obratno. Od trinajstega stoletja naprej je bilo morje benečansko in nato tudi madžarsko, piratsko in je habsburškemu imperiju služilo za pomorsko pot.

Je pa tudi morje, kjer poteka prelomnica, ki ločuje vzhodno in zahodno krščanstvo, h kateremu so pridružene islamske prvine. Kruta vojna, ki je v zadnjih letih opustošila njegovo vzhodno obalo, ni nič drugega kot nadaljevanje nakopičeneega stoletnega sovraštva.

Sredozemlje je bilo večkrat, posebno v srednjem veku, morje metropol. Konstantinopol, Aleksandrija, Napoli, Piza, Amalfi, Genova, Benetke, Barcelona, Raguza, Marseille ali Antiohia so postavile ali hotele postaviti trgovinske interese nad religioznimi ali verskimi ideologijami. Vrhu tega je pri zapletanju bogate in zamotane geografske, kulturne in politično religiozne panorame prispevalo dejstvo, da so veliki sredozemski otoki, Korzika, Sardinija, Sicilija, Kreta, Rodos in Ciper

delovali kot miniaturni kontinenti. Ti so pravi in resnični osamljeni svetovi s povezanim človeškim okoljem, ki pa jih vedno postavlja med dve diametralno nasprotujoči si pojmovanji glede razumevanja življenja, arhaizem in novost. Vsi otoki imajo bolj ali manj velika mesta, občutljiva na zunanje tokove in na pomorsko življenje, toda hkrati se obrnejo vase in se preobremenjujejo z obrambo svojih posebnosti.

Sredozemlje je morje, ki je geografsko ograjeno z gorami, razen na južni strani, kjer meji na puščavo Saharo. Morje povezuje vsa svoja obrežja, toda gore, ki so pribežališče tradicije, ločujejo. Izkaže se, da je prva velika delitev sredozemskega prostora delitev na nižinski svet, kjer se nahajajo velika mesta, in primitivni gorski svet, ki se vztrajno bori za ohranitev svoje neodvisnosti v vseh pogledih. Bolj višinski kraji so bili vedno na nek način pribežališče svobode v soočanju z oblastniškimi ali bolj preprosto inovatorskimi vpadi.

Fizična geografija dokazuje neizpodbitno enotnost sredozemskega prostora, ki se razkriva v podnebjju s svojimi letnimi časi in s pridelovanjem tako imenovane sredozemske trilogije / žito, trta, oljka / in drugačnim načinom razumevanja življenja: zima je obdobje pomanjkanja, miru in načrtov za prihodnost, poletje pa je čas prekipevajočega življenja, utrjenega od vojn in epidemij. K temu lahko pridamo današnji čas s plažami, prenatrpanimi z ljudmi, železnimi sonca in uživanja tistih stvari, ki jih mi pogosto premalo cenimo.

Zgodovina nam kaže tudi neutajljivo človeško skupnost, ki se razkriva v trgovinskih poteh in kulturnih izmenjavah in se hrupno razcepi, ko se vanjo vmešajo religiozni dejavniki, obremenjenimi s političnimi interesi in osebnimi ambicijami.

Sredozemlje sem si pogostokrat predstavljal kot veliko pokersko mizo, za katero so maloštevilni igralci v različnih zgodovinskih trenutkih nadzirali poteze in končno monopolizirali igro. Medtem pa so k mizi prihajali vsakovrstni ljudje, ki so si hoteli v glavnem na silo prisvojiti sedež /se pravi obalno ozemlje/, si zaželeli kopiciti bogastvo ali z drugimi besedami, ozemlja in si ustvariti lasten imperij. V sedmem stoletju so bili v igri trije veliki igralci: Bizanc, kalifat Omajadi in frankovski imperij. Toda v naslednjem stoletju Sredozemlje navidezno izgubi svoj pomen. Medtem pa narašča razgibanost in hitrost notranje transformacije. Zavoljo tega so spremembe poudarjale nasprotja med Orientom in Zahodom, saj je na eni strani nastajalo središče moči s karolinškim imperijem. Naraščal je pomen papeštva, vendar se je po drugi strani prav na ibernskem polotoku začel drobiti abasidski kalifat, ki je bil pod nadzorstvom odstavljene dinastije Omajadi. Trije veliki igralci so torej nadzirali igralno mizo: bizantinski, arabski in frankovski, ki so v sebi nosili klico razkroja in bi lahko omogočila vdor novih sil, ki so se kopicile v novih državah: Bolgari, Srbi in Normani v Siciliji in Aglabidi in Fatimidi v Napoliju, krepitev papeške moči, razdelitev karolinškega imperija in pojav otomanskega imperija. Vdor Turkov in križarske vojne so omogočile propad bizantinskega dela in gospodarski ter politični vzpon zahodnega krščanskega Sredozemlja, ki so ga predstavljale pomorske italijanske republike, nato anžujska oblast ter otoško osvajanje kraljestva Aragone, predvsem pa okrepitev turških Otomanov, ki nam je v šestnajstem stoletju prinesla edina dva velika igralca: otomanski imperij Španijo Filipa II. z italijanskimi ozemlji, ki so bili priključeni k habsburški španski monarhiji. Nato so veliki evropski mogočniki spremenili Sredozemlje v veliko evropsko jezero, kjer so se francoske, angleške, benečanske in otomanske flote vsaka zase pripravale za svoj delež. V začetku devetnajstega stoletja je bila prevladujoča britanska morska sila, kateri sta kmalu sledila še francoska in nemška tekmeča. Takšno rivalstvo je na koncu prve svetovne vojne izzvalo negotovo ravnovesje med Združenim kraljestvom, Francijo in Italijo. Ob

koncu druge svetovne vojne se je začelo severnoameriško obdobje. Vendar eno je prevlada, drugo pa sredozemska enovitost.

Kaj je torej Sredozemlje s političnega, kulturnega in ekonomskega vidika, ko se bo v Barceloni po tolikih spremembah in hegemonijah ravnokar začela evrosredozemska konferenca? Odgovor je na dlani. Sredozemlje je bilo v zgodovini vedno prostor združevanja in spopadov in hkrati prepad, ki ločuje bogatejši in revnejši svet, ki ju danes predstavlja bogat, močan in dekadenten sever ter obubožan, prenaseljen in nestanovitven Jug, ki bi lahko z dovoljšnim pritiskom premaknil premožne dežele s severne obale Sredozemlja; je torej že od nekdaj ranljiv trebuh Evrope, saj se skoraj neposredno dotika z »drugim«, severnoafriškim Sredozemljem, kjer še ni obmolknil glas islamske enovitosti, ki nepopustljivo neti rasna in religiozna sovraštva.

Na splošno, kar je bilo predstavljenega, moramo priznati, da je tako imenovana sredozemska kultura od obale do obale obrodila najboljše sadove v medsebojni komunikaciji, v križanju različnih ras in v medsebojnem občudovanju. V različnih zgodovinskih trenutkih so imeli notranji boji in posebni interesi poseben pomen, vendar najpomembnejše je, da še živo sovraštvo ni bilo nikoli tako veliko, da bi bilo pretrgalo trgovinske in kulturne odnose. Ustroji, ki so se oblikovali v različnih zgodovinskih obdobjih, niso bili nikoli tako zelo monolitni, da bi docela ogrozili določene vrste izmenjavanj. Morda so bili otoki bolj kot katerikoli drugi sredozemski prostor, talilni lonček, kjer se je koval resnični duh sožitja. Preko otokov Sicilije, Sardinije, Korzike, Balearov, Malte itn. so hodili Feničani, Grki, Rimljani, Germani, Bizantinci, Arabci, Pizanci, Genovežani in Katalonci. Vsi so odigrali pomembno ekonomsko in strateško vlogo. Vloga Sardinije izhaja predvsem iz njenih notranjih pogojev, geografske lege, prehodna pot po sledih dišavnih rastlin, ki so jo preizkušali krščanski trgovci kljub papeževim anatemam proti tistim vernikom, ki so imeli trgovinske odnose z neverniki. Ladje, ki so prihajale iz najbolj oddaljenih pristanišč, so se približale Balearom, Sardiniji, Siciliji, Kreti in Cipru. Izogibale pa so se Messinskega preliva, ki so ga vedno pustošili pirati. Drugo pomembno dejstvo je vez, ki je zavoljo političnih, cerkvenih in gospodarskih motivov v celotnem srednjem veku združevala Sardinijo in Sicilijo z Afriko. Treba je opozoriti, da se je takšno povezovanje s Sicilijo porajalo v kartažanskem obdobju, se okrepilo v času vandalske oblasti in se nadaljevalo z Bizantinci, ko sta Sicilija in tudi Sardinija ustanovili v Afriki eno od sedmih provinc pod bizantinsko upravo, ki je imela svoje glavno mesto v Kartagini. Po vsem tem premisleku sta Sicilija in Sardinija združeni v vrhu trikotnika, ki bi ga lahko dopolnili Baleari. Pričujoči trikotnik je bil neizogibna podlaga za razkazovanje politično-ekonomske moči na tem koščku morja, ki je bil cilj kraljestva Aragone.

Sicilija in Sardinija sta utrpeli islamski pritisk, toda medtem ko so prvó od leta 827 dalje delno zasedli Arabci, je Sardinija do leta 1016 skoraj neprekinjeno prestajala islamske roparske pohode.

Arheološko in umetniško bogastvo Sicilije je otipljivo znamenje, so sledi, ki so jih zapustile vse kulture in civilizacije, ki so hodile tod mimo. Trenutki nestrpnosti so nekako minili na palermškem dvoru Federica II., v obdobju sijočega sožitja med krščanskimi in islamskimi filozofi ter prevajalci in znanstveniki. Ali pa prevajalska šola v Toledu, ki jo je poživila figura Alfonza X., Savia Kastiljskega in živahnost beneškega pristanišča z vedno prisotnimi islamskimi in bizantinskimi trgovci.

Idealno sredozemsko sožitje močno odseva v kraljestvu Aragone, kjer nekateri monarhi vladajo nad ozemlji, raztresenimi po iberskem in italijanskem polotoku ter bolj zahodnih otokih sredozemskega morja. Ti vladarji so morali govoriti vsaj tri ali

štiri jezike večine podložnikov /kastilščino, katalonščino, italijanščino in provansalsčino/ in spoštovati postave vsakogaršnjega na njihovih ozemljih, katera so bila nenehoma zasnovana kot popolnoma samostojna kraljestva.

Zavoljo naše sredozemske bahavosti ne smemo spregledati, da se je gospodarski novec preselil na atlantsko obalo, sredozemski novec pa je nenehno dosledno počasi propadal. Sloves Sredozemlja ne sme temeljiti na sredozemskem evrocentričnem konceptu, ampak mora biti zasnovan na sodelovanju med dvema obalama in štirimi prevladujočimi kulturami: zahodno krščanstvo, ortodoksno krščanstvo, islamsko in hebrejsko krščanstvo. Prihodnost naše sredozemske identitete z vsem pozitivnim in negativnim bremenom mora temeljiti na skupni kulturi, plodu prepustnosti, ki traja že tisočletja, in to naj nas ne bi smelo ovirati v sedanjem vrednotenju naše gospodarske situacije znotraj zapovedujočih koordinat. Združene države, Malezija, Koreja, Čile, Kitajska in Nova Zelandija so minuli teden v Osaki storile korak naprej. V velikem gospodarskem prostoru XXI. stoletja bi rade spremenile pacifiški bazen, ki je bil doslej razpršen in nepovezan, in ga pridobile do leta 2020, za notni trg.

Glede na današnji pogled na sredozemski svet ta napreduje v vzajemnem sodelovanju med dvema obalama ali pa ostaja dokončen izgnanec, žrtev svoje podedovane tekmovalnosti, onesnaženosti in preobljudenosti. Upajmo, da bo vzajemna potrebnost izkoristila zgodovinsko religiozna nezaupanja in zapustila našim otrokom bolj poglobljen sredozemski prostor, pa čeprav samo zaradi vprašanja preživetja. Vsekakor ne smemo pozabiti, da je Sredozemlje pretesno, da bi razdruževalo in predolgo, da bi združevalo, toda najboljše za preživetje.